

<https://doi.org/10.35339/msz.2019.85.04.14>
УДК 616.891.4/6-008.441.3:004

Ю.А. Стародубцева

Харківський національний медичний університет

КЛІНІКО-ПАТОПСИХОЛОГІЧНА І ПСИХОДІАГНОСТИЧНА СПЕЦИФІКА РОЗЛАДІВ АДАПТАЦІЇ, КОМОРБІДНИХ ІЗ КОМП'ЮТЕРНОЮ АДИКЦІЄЮ

Вивчено клініко-психопатологічні і психодіагностичні особливості розладів адаптації, поєднаних із комп'ютерною залежністю. Проведено комплексне обстеження 97 пацієнтів із розладами адаптації та клінічно вираженою комп'ютерною залежністю (основна група) та 62 хворих із розладами адаптації без ознак залежної поведінки (контрольна група). Установлено, що клінічна картина розладів адаптації з коморбідною комп'ютерною адикцією характеризувалась: депресивним, тривожним, obsесивним, астеничним, дисфоричним та соматовегетативним синдромокомплексами, у 35,8 % хворих відмічався синдром карпального каналу. Особам із розладами адаптації й комп'ютерною залежністю притаманні клінічні прояви тривоги й депресії за госпітальною шкалою, тяжкий депресивний та тривожний епізоди за шкалою Гамільтона, високі рівні ситуативної та особистісної тривожності за шкалою Спілберґера–Ханіна; надмірне нервово-психічне напруження за шкалою Немчина. Показано, що ключова роль у патопсихологічних механізмах формування розладів адаптації, коморбідних із комп'ютерною залежністю, належить дезактуалізації базових потреб особистості, нестабільності рівня вимог, домінуванню ігрових мотивів, копінг-стратегіям, спрямованим на відволікання та емоції, та копінг-моделям у конфліктній ситуації у вигляді уникнення та пристосування, високому рівню соціальної фрустрованості у сферах власного способу життя, родинних відносин, відносин на роботі та змісту роботи.

Ключові слова: *комп'ютерна залежність, розлади адаптації, тривога, депресія, соціальне функціонування, копінг-стратегії.*

Вступ

Комп'ютерні адикції являють собою нехімічні (поведінкові) залежності, що реалізуються за допомогою сучасних інформаційних технологій [1].

Вільний доступ в інтернет-простір істотно впливає на життя більшості людей. За допомогою комп'ютерних технологій можна знайти будь-яку інформацію, навчатися, спілкуватися, здійснювати покупки, грати, переказувати гроші та багато іншого не виходячи з дому. Комп'ютер став невід'ємною частиною нашого життя [2].

Останніми роками в Україні все більшої актуальності набуває проблема комп'ютерної залежності, що зумовлено стрімким поширенням різноманітних гаджетів та розширенням можливостей Інтернет-мережі [3].

Комп'ютерна адикція як варіант нехімічної залежності привертає увагу не лише фахівців, а й широкої громадськості у зв'язку як зі значною поширеністю, так і з великою кількістю невирішених питань, що відносяться до трактування її клінічних проявів, патогенетичних механізмів, методів терапії та реабілітації [4, 5].

© Ю.А. Стародубцева, 2019

Клінічна феноменологія комп'ютерної адикції має ознаки стійкої й рецидивуючої дезадаптивної поведінки [6]. Однак закономірності формування і клінічна картина психічних розладів при комп'ютерній залежності досліджені недостатньо. Існують окремі дані щодо можливих видів адиктивних порушень при невротичних розладах, при цьому підкреслюється, що за даної патології частіш за все розвиваються «приховані» нехімічні залежності (азартні ігри, переїдання, сексуальні адикції і т. д.) [7, 8].

За поєднання невротичних розладів, зокрема розладів адаптації з адикціями, постає безліч невизначених питань щодо поширеності і структури адиктивних порушень при неврозах, самостійності етіології невротичних та адиктивних розладів. Крім того, виявлено обмеженість, недосконалість сучасних класифікаційних систем щодо представленості в їхній структурі окремої рубрики адиктивних розладів, що містила би в собі спектр можливої адиктивної патології [9, 10]. При цьому незважаючи на наявність проблеми коморбідності невротичних і нехімічних адиктивних розладів алгоритм їхньої діагностики, терапії та профілактики відсутній, що зумовлює необхідність наукових розробок у даному напрямку [11, 12].

Мета дослідження – вивчити клініко-психопатологічні та психодіагностичні особливості розладів адаптації, поєднаних із комп'ютерною залежністю.

Матеріал і методи

Із дотриманням принципів біоетики й деонтології на базі Харківської обласної клінічної психіатричної лікарні № 3 та Військово-медичного клінічного центру Північного регіону проведено комплексне обстеження 97 хворих (43,5 % жінок і 56,5 % чоловіків) із розладами адаптації (F43.21, F43.22), у яких виявлено 20 балів та більше за розподілом COMP-UDIT AUDIT-подібних тестів (І.В. Лінский, О.І. Мінко, А.П. Артемчук зі співавт., 2009), що відповідало наявності в них стану клінічно вираженої комп'ютерної залежності, – основна група.

Контрольну групу становили 62 хворі (53,5 % жінок і 46,5 % чоловіків) із розладами адаптації без ознак залежної поведінки.

Використовували такі методи: клініко-психопатологічний, клініко-анамнестичний, психодіагностичний та статистичний.

Психодіагностичний метод полягав у використанні способу скринінгової діагностики комп'ютерної залежності (Л.М. Юр'єва, Т.Ю. Більбот, 2005); госпітальної шкали тривоги й депресії (A.S. Zigmond, R.P. Snaith, 1983); клінічних шкал тривоги й депресії Гамільтона (у адаптації до МКХ-10 Г.П. Пантелєєва, 1988); шкали ситуативної й особистісної тривожності Ч.Д. Спілбергера (у адаптації Ю.Л. Ханіна, 1981); опитувальника нервово-психічного напруження (Т.А. Немчин, 1984); методики вивчення стилів стрес-долаючої поведінки «Способи копіngu» (у адаптації Т.А. Крюкової, 2002); методики «Визначення способів врегулювання конфліктів» К. Томаса в адаптації Н.В. Гришиної (за Д.Я. Райгородським, 2002); методики діагностики рівня соціальної фрустрованості Л.І. Васермана (у модифікації В.В. Бойка, 2005); опитувальника якості життя Н. Mezzich, Cohen, Ruiperez, Liu&Yoon, 1999 (у модифікації Н.О. Марути, 2004).

Математико-статистичну обробку результатів дослідження проводили з використанням пакета комп'ютерних програм Excel і STATISTICA Application, Version 10.0.1011.0, Statsoft Inc.

Результати та їх обговорення

Клінічна картина розладів адаптації з коморбідною комп'ютерною адикцією характеризувалась: депресивним (у 62,9 % хворих основної групи та 68,4 % – контрольної), тривожним (у 69,4 і 73,2 % відповідно), обесивним (у 52,7 та 28,1 % відповідно), астенічним (у 39,4 і 28,7 %), дисфоричним (у 38,7 і 9,8 %) та соматовегетативним (у 68,3 і 41,1 %) синдромокомплексами. Відмічались порушення циклу сон – неспання (у 72,8 % обстежених основної групи і 68,5 % – контрольної), дезактуалізація базових потреб особистості (у 71,2 та 57,8 % відповідно), соціально-психологічна дезадаптація (у 78,5 та 76,9 %), у 35,8 % хворих основної групи спостерігався синдром карпального каналу.

У 45,8 % обстежених стаж комп'ютерної адикції становив до одного року, у 36,4 % – 1–3 роки, у 17,6 % – більш ніж 3 роки. У 45,8 % обстежених спостерігались нав'язливий інтернет-серфінг, у 22 % – комп'ютерні ігри, у 5,8 % – віртуальне спілкування, 14,1 % – азартні ігри online та у 1,2 % – кіберсекс.

За результатами психодіагностичного дослідження, обстеженим хворим притаманні

такі особистісні риси: підвищена збудливість, лабільність емоцій, нестриманість афекту, нестабільність рівня вимог, домінування ігрових мотивів над іншими.

У дослідженні рівнів тривоги й депресії встановлено переважання клінічних проявів тривоги й депресії за госпітальною шкалою (у 71,7 % обстежених основної групи та 69,6 % – контрольної), тяжкий депресивний (у 48,2 і 59,2 % відповідно) та тривожний (64,1 і 56,1 %) епізоди за шкалою Гамільтона.

За даними аналізу вираженості тривожності за шкалою Спілбергера–Ханіна, у обстежених спостерігається тривожність високого рівня: ситуативна – у 44,7 % осіб основної групи та 56,2 % – контрольної, особистісна – у 52,9 і 45,8 % відповідно; тривожність помірного рівня: ситуативна – у 34,1 % пацієнтів основної групи і 42,3 % – контрольної, особистісна – у 35,8 і 29,4 % відповідно.

Вивчивши нервово-психічне напруження, ми встановили в більшості обстежених хворих (у 70,5 % основної групи і 68,9 % – контрольної) його надмірний рівень, у 20,0 і 26,5 % відповідно – помірний рівень нервово-психічного напруження.

При оцінюванні копінг-стратегій, що були використані, у аспекті формування адиктивної поведінки було встановлено, що в більшості обстежених стратегії були спрямовані на відволікання [(56,6±1,7) бала в пацієнтів основної групи та (39,2±1,6) бала в пацієнтів контрольної групи] та емоції [(35,7±1,5) і (61,9±1,6) бала відповідно], у конфліктній ситуації хворі застосовували стратегію поведінки у вигляді уникнення [(4,9±1,6) бала у хворих основної групи та (4,1±1,5) бала в пацієнтів – контрольної] та пристосування [(4,0±1,3) і (4,3±1,3) бала відповідно].

У хворих із розладами адаптації з коморбідною комп'ютерною адикцією виявлено соціальну фрустрованість високого рівня у сферах власного способу життя [(2,9±0,2) бала], родинних відносин [(3,1±0,2) бала], відносин на роботі [(2,6±0,1) бала], змісту своєї роботи [(2,5±0,1) бала]; у хворих контрольної групи – у сферах подружніх [(3,3±0,2) бала] та батьківських [(2,6±0,3) бала] відносин, із адміні-

страцією на роботі [(2,7±0,2) бала] та власного способу життя [(2,9±0,2) бала].

Як показали результати обстеження, у загальній структурі якості життя обстежених хворих найбільш низькі показники відмічаються у сферах: самореалізації (у 52,1 % хворих основної групи та 50,6 % – контрольної), міжособистісної взаємодії (у 61,5 та 51,9 % відповідно), соціоемоційної підтримки (у 37,6 та 44,6 %), суспільної і службової підтримки (у 35,6 та 39,2 %) та емоційного благополуччя (у 26,9 та 37,5 %).

Таким чином, маркерами коморбідності розладів адаптації з комп'ютерною адикцією є депресивний, тривожний, обсесивний, дисфоричний та соматовегетативний синдромокомплекс; дезактуалізація базових потреб особистості; нестабільність рівня вимог, домінування ігрових мотивів; високий рівень особистісної тривожності; надмірний рівень нервово-психічного напруження; використання неконструктивних, неадаптивних копінг-ресурсів.

Висновки

1. Клінічна картина розладів адаптації, коморбідних із комп'ютерною залежністю, представлена поєднанням депресивного, тривожного, обсесивного, дисфоричного синдромів та синдрому карпального каналу.

2. Особам із розладами адаптації і комп'ютерною залежністю притаманні клінічні прояви тривоги та депресії за госпітальною шкалою, тяжкий депресивний та тривожний епізоди за шкалою Гамільтона, високі рівні ситуативної й особистісної тривожності за шкалою Спілбергера–Ханіна; надмірне нервово-психічне напруження за шкалою Немчина.

3. Ключова роль у патопсихологічних механізмах формування розладів адаптації, коморбідних із комп'ютерною залежністю, належить дезактуалізації базових потреб особистості, домінуванню ігрових мотивів, соціальній фрустрованості високого рівня у сферах власного способу життя, родинних відносин, відносин на роботі та змісту роботи, копінг-стратегіям, спрямованим на відволікання та емоції, та копінг-моделям уникнення та пристосування у конфлікті.

Список літератури

1. Бакиров Л. Р. Психометрические показатели интернет-аддикции у студентов-пользователей компьютером / Л. Р. Бакиров // Неврологический вестник. – 2015. – № 47 (2). – С. 94–96. – DOI : <https://doi.org/10.17816/nb13956>.

2. Orzack M. N. Computer addiction: What is it? / M. N. Orzack // *Psychiatric Times*. – 1998. – Vol. 15, issue 8. – P. 34–38.
3. Аймедов К. В. Клинические аспекты современной аддиктологии (литературный обзор) / К. В. Аймедов // *Вісник психіатрії та психофармакотерапії*. – 2007. – № 1 (11). – С. 136–145.
4. Young K. S. Caught in the net: how to recognize the signs of Internet addiction – and a winning strategy for recovery / K. S. Young. – Canada, 1998. – 256 p.
5. Мельник В. О. Аналіз сучасного стану психічних та поведінкових розладів, пов'язаних з патологічним використанням комп'ютера та Інтернет-мережі / В. О. Мельник // *Психічне здоров'я*. – 2011. – № 1 (30). – С. 22–25.
6. Associations between the risk of internet addiction and problem behaviors among Korean adolescents / J. Sung, J. Lee, H. M. Noh [et al.] // *Korean J. Fam. Med.* – 2013. – Vol. 34. – P. 115–122. – DOI : 10.4082/kjfm.2013.34.2.115.
7. Аддиктивный статус и ведущие стратегии совладания у больных с невротическими расстройствами и лиц общей популяции: сравнительный аспект / Н. А. Марута, С. П. Колядко, Г. Ю. Каленская, М. М. Денисенко // *Психиатрия, психотерапия и клиническая психология*. – 2016. – Т. 7, № 4. – С. 501–511.
8. Addictive status in neurotic disorders / N. Maruta, S. Kolyadko, G. Kalenska, M. Denysenko // 25th European Congress of Psychiatry / *European Psychiatry*, 1–4 April, 2017 (Florence, Italy). – 2017. – Vol. 41. – EW0602.
9. Кожина Г. М. Коморбідність нехімічних адикцій та психосоматичних захворювань / Г. М. Кожина, В. І. Коростій // Проблема прихильності хворих наркологічного профілю до терапії. Потреба в лікуванні і лікування за потребою : матеріали XV Української науково-практичної конференції з міжнародною участю «Довженківські читання». – Харків, 2014. – С. 85–95. – Режим доступу : <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/6023>.
10. Юрьева Л. Н. Клинические и психологические особенности лиц с компьютерной зависимостью / Л. Н. Юрьева, Т. Ю. Больбот // *Український вісник психоневрології*. – 2002. – Т. 10, № 1 (30). – С. 244–245.
11. Денисенко М. М. Особливості та варіанти співвідношення різних адиктивних тенденцій у хворих на невротичні розлади / М. М. Денисенко // *Експериментальна і клінічна медицина*. – 2016. – № 3 (72). – С. 99–107. – Режим доступу до журналу : <https://ecm.knmu.edu.ua/article/view/544>.
12. Аймедов К. В. Дослідження чинників ризику виникнення та формування комп'ютерної залежності / К. В. Аймедов, В. О. Мельник // *Архів психіатрії*. – 2012. – Т. 18, № 1 (68). – С. 76–80. – Режим доступу до журналу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apsuh_2012_18_1_20.

References

1. Bakirov L.R. (2015). Psikhometricheskiie pokazateli internet-addiktsii u studentov-polzovatelei kompiuterom [Psychometric indicators of Internet addiction among student computer users]. *Nevrolohicheskii vestnik – Neurological Bulletin*, № 47 (2), pp. 94–96 [in Russian].
2. Orzack M.N. (1998). Computer addiction: What is it? *Psychiatric Times*, vol. 15, issue 8, pp. 34–38.
3. Aamedov K.V. (2007). Klinicheskiie aspekty sovremennoi addiktologii (literaturnui obzor) [Clinical aspects of modern addictology (literature review)]. *Visnyk psykhiiatrii ta psykhofarmakoterapii – Bulletin of Psychiatry and Psychopharmacotherapy*, № 1 (11), pp. 136–145 [in Russian].
4. Young K.S. (1998). *Caught in the net: how to recognize the signs of Internet addiction – and a winning strategy for recovery*. Canada, 256 p.
5. Melnyk V.O. (2011). Analiz suchasnoho stanu psykhichnykh ta povedinkovykh rozladiv, poviazanykh z patolohichnym vykorystanniam kompiutera ta Internet-merezhi [Analysis of the current state of mental and behavioral disorders associated with the pathological use of computers and the Internet]. *Psykhichne zdorovia – Mental Health*, № 1 (30), pp. 22–25 [in Ukrainian].
6. Sung J., Lee J., Noh H.M., Park Y.S., Ahn E.J. (2013). Associations between the risk of internet addiction and problem behaviors among Korean adolescents. *Korean J. Fam. Med.*, vol. 34, pp. 115–122, DOI 10.4082/kjfm.2013.34.2.115.

7. Maruta N.A., Koliadko S.P., Kalenskaia H.Iu., Denysenko M.M. (2016). Addiktivnyi status i vedushchiie strategii sovladaniia u bolnykh s nevroticheskimi rasstroistvami i lits obshchei populiatsii: sravnitelnyi aspekt [Addictive status and leading coping strategies in patients with neurotic disorders and the general population: a comparative aspect]. *Psikhiatriia, psikhoterapiia i klinicheskaia psikhologhiia – Psychiatry, Psychotherapy and Clinical Psychology*, vol. 7, issue 4, pp. 501–511 [in Russian].
8. Maruta N., Kolyadko S., Kalenska G., Denysenko M. (2017). Addictive status in neurotic disorders. 25th European Congress of Psychiatry, European Psychiatry. (Florence, Italy), vol. 41, EW0602.
9. Kozhyna H.M., Korostii V.I. (2014). Komorbidnist nekhimichnykh adyktzii ta psykhosomatychnykh zakhvoriuvan [Comorbidity of non-chemical addictions and psychosomatic diseases]. Proceeding from *Problema prykhylnosti khvorykh narkolohichnoho profilu do terapii. Potreba v likuvanni i likuvannia za potreboiu: Materialy XV Ukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «Dovzhenkivski chytannia» – The problem of adherence of narcological patients to therapy. The need for treatment and treatment as needed: materials of the XV Ukrainian scientific-practical conference with international participation «Dovzhenkiv readings»*. (pp. 85–95). Kharkiv. Retrieved from <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/6023> [in Ukrainian].
10. Yureva L.N., Bolbot T.Yu. (2002). Klinicheskiie i psikhologicheskiie osobennosti lits s kompiuternoii zavisimostiui [Clinical and psychological features of persons with computer addiction]. *Ukrainskii visnyk psykhonevrologii – Ukrainian Bulletin of Psychoneurology*, vol. 10, № 1 (30), pp. 244–245 [in Russian].
11. Denysenko M.M. (2016). Osoblyvosti ta varianty spivvidnoshennia riznykh adyktivnykh tendentsii u khvorykh na nevrotichni rozlady [Features and variants of relations of different addictive tendency in patients with neurotic disorders]. *Eksperymentalna i klinichna medytsyna – Experimental and Clinical Medicine*, № 3 (72), pp. 99–107. Retrieved from <https://ecm.knmu.edu.ua/article/view/544> [in Ukrainian].
12. Aimedov K.V., Melnyk V.O. (2012). Doslidzhennia chynnykiv ryzyku vynyknennia ta formuvannia kompiuternoii zalezhnosti [Research of risk factors for the emergence and formation of computer addiction]. *Arkhiv psykhiatrii – Archives of Psychiatry*, vol. 18, № 1 (68), pp. 76–80. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apsuh_2012_18_1_20 [in Ukrainian].

Ю.А. Стародубцева

КЛИНИКО-ПАТОПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ И ПСИХОДИАГНОСТИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА РАССТРОЙСТВ АДАПТАЦИИ, КОМОРБИДНЫХ С КОМПЬЮТЕРНОЙ АДДИКЦИЕЙ

Изучены клинико-психопатологические и психодиагностические особенности расстройств адаптации, сочетанных с компьютерной зависимостью. Проведено комплексное обследование 97 больных с расстройствами адаптации и клинически выраженной компьютерной зависимостью (основная группа) и 62 пациентов с расстройствами адаптации без признаков зависимого поведения (контрольная группа). Установлено, что клиническая картина расстройств адаптации с коморбидной компьютерной аддикцией характеризовалась: депрессивным, тревожным, обсессивным, астеническим, дисфорическим и соматовегетативным синдромокомплексами, у 35,8 % больных отмечался синдром карпального канала. Для лиц с расстройствами адаптации и компьютерной зависимостью характерны клинические проявления тревоги и депрессии по госпитальной шкале, тяжелый депрессивный и тревожный эпизоды по шкале Гамильтона, высокие уровни ситуативной и личностной тревожности по шкале Спилбергера–Ханина; чрезмерное нервно-психическое напряжение по шкале Немчина. Показано, что ключевая роль в патопсихологических механизмах формирования расстройств адаптации, коморбидных с компьютерной зависимостью, принадлежит дезактуализации базовых потребностей личности, нестабильности уровня требований, доминированию игровых мотивов, копинг-стратегиям, направленным на отвлечение и эмоции, копинг-моделям в конфликтной ситуации в виде избегания и приспособления, высокому уровню социальной фрустрированности в сферах собственного образа жизни, семейных взаимоотношений, взаимоотношений на работе и содержанию своей работы.

Ключевые слова: компьютерная зависимость, расстройства адаптации, тревога, депрессия, социальное функционирование, копинг-стратегии.

Yu. Starodubtseva

CLINICAL-PATHOPSYCHOLOGICAL AND PSYCHODIAGNOSTIC SPECIFICS OF COMORBID ADAPTATION DISORDERS IN PEOPLE WITH COMPUTER ADDICTION

The clinical-psychopathological and psychodiagnostic features of adaptation disorders combined with computer addiction were studied. A comprehensive survey of 97 people with adaptation disorders and clinically pronounced computer addiction (main group) and 62 patients with adaptation disorders without signs of addictive behavior (control group) were carried out. It was established that the clinical picture of adaptation disorders with comorbid computer addiction was characterized by depressive, anxiety, obsessive, asthenic, dysphoric, and somatic-vegetative syndrome complexes, 35.8 % of patients had carpal tunnel syndrome. Clinical manifestations of anxiety and depression on the Hospital scale, severe depressive and anxiety episodes on the Hamilton scale, high levels of situational and personal anxiety on the Spielberger–Hanin scale, excessive mental stress on the Nemchin scale are typical for people with adaptation disorders and computer addiction. It was shown that the key role in the pathopsychological mechanisms of comorbid adaptation disorders with computer addiction belongs to the de-actualization of basic personality needs, instability of the level of requirements, the dominance of game motives, the use of coping strategies aimed at distraction and emotion, application of a strategy of behavior in the form of avoidance and adaptation in a conflict situation, high level of social frustration in the areas of their own way of life, family relationships, relationships at work and the content of their work.

Keywords: *computer addiction, adaptation disorders, anxiety, depression, social frustration, copying strategies.*

Надійшла 05.12.19

Відомості про автора

Стародубцева Юлія Андріївна – аспірант кафедри психіатрії, наркології та медичної психології Харківського національного медичного університету.

Адреса: 61022, м. Харків, пр. Науки, 4, Харківський національний медичний університет.

Тел.: +38(063)473-11-89.

E-mail: ustarodubceva83@gmail.com.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9845-4902>.